

Ted van Lieshout

Rozen voor de zwijnen

*De minstens 100
spreekwoorden
van Bruegel*

Leopold / Amsterdam

Dit is een van de raarste schilderijen die ik ooit heb gezien. Het is echt, en tegelijkertijd niet.

Zeg dat wel. Er staan mensen op die druk bezig zijn, maar met heel andere dingen dan je gewoonlijk ziet. Het is geen stad en het is ook geen dorp en er zijn geen straten. Als je goed kijkt, zie je merkwaardige dingen. Zoals een vrouw die een duiveltje vasthoudt. Een vogel en een vos zitten aan tafel. Een man valt door een mand.

Het lijken wel raadsels! Wat is dit voor een schilderij? Wie heeft het gemaakt? En wanneer? Waarom?

Pieter Bruegel de Oude schilderde dit werk in het jaar 1559. Het wordt *De verkeerde wereld* genoemd. Je zou ook kunnen zeggen: *de omgekeerde wereld*. Dat kun je zien aan de wereldbol helemaal links op het schilderij. Die staat op zijn kop, want het kruis dat aan de onderkant zit, hoort aan de bovenkant. Bruegel heeft in dit schilderij meer dan honderd geheimen verstopt. Je kunt ze alleen te weten komen als je de Nederlandse taal kent. Het zijn wijze lessen, verpakt in spreekwoorden. Vijfhonderd jaar geleden wist iedereen in Nederland en Vlaanderen wat ze betekenden, maar nu zijn de meeste zo goed als vergeten. In dit boek komen ze weer tevoorschijn. Als je wilt, kun je mee op reis door dit schilderij.

Ja graag, maar mag ik eerst nog iets vragen?

Natuurlijk.

 Zo'n wereldbol met een kruis erop heet een rijksappel. Het kruis stelt de hemel voor en daarom hoort het bovenop te zitten. De koningen en koninginnen die de bol vasthouden, willen ermee zeggen dat ze door God zelf uitverkoren zijn om op aarde te regeren. Vaak hebben zij ook nog een kroon op hun hoofd en een scepter in de hand. Een scepter is een korte staf, meestal met een versiering bovenop. Samen worden scepter, kroon en rijksappel regalia genoemd. Daarmee drukt de vorst uit dat hij of zij het recht heeft om de baas te spelen over iedereen in het land.

De omgekeerde wereld zeg je als iets anders is dan gebruikelijk. Als een kind zijn ouders naar hun slaapkamer stuurt omdat ze ruzie hebben gemaakt, dan is dat de omgekeerde wereld.

← De Nederlandse spreekwoorden (1559) Pieter Bruegel de Oude Portret van Maria II Stuart (tussen 1688 en 1724) Jacob Gole → Regalia van het Heilige Roomse Rijk, afgebeeld in de *Schedelsche Weltchronik* (1493)

Wat is een spreekwoord eigenlijk?

Dat is een **kant-en-klare** levenswijsheid. In één zin zeg je iets waarvan iedereen weet dat het waar is. Dat is ook wel logisch, want als men een spreekwoord onzin vond, zou het niet van generatie op generatie worden doorgegeven. Met een spreekwoord kun je iets slims zeggen zonder het zelf te hoeven verzinnen. Zoals: **na regen komt zonschijn**.

Het klopt wel, ja. Al giet het nog zo hard, ééns houdt het op met regenen en gaat de zon weer schijnen.

Je zegt het als iemand het even niet meer ziet zitten: 'Kom op, na regen komt zonschijn.'

Is kant-en-klaar ook een spreekwoord dan?

Waarom vraag je dat?

Omdat het in vette letters staat. Kant-en-klaar is toch geen levenswijsheid?

Klopt. Je hebt niet alleen spreekwoorden, maar ook gezegden, zegswijzen en uitdrukkingen. 🌿

Wat is het verschil?

Dat hoef je pas te weten als je oud bent, maar als je het nu al wilt weten – want **jong geleerd is oud gedaan** – dan kun je het hiernaast lezen. In dit boek gebruiken we spreekwoord en uitdrukking door elkaar, omdat Bruegel dat ook deed.

Kunnen we nu aan het schilderij beginnen?

🌿 Een spreekwoord is een zin die niet verandert. Je gebruikt de woorden min of meer in dezelfde volgorde. Je zegt altijd **na regen komt zonschijn** en nooit: **voor zonschijn komt regen**. Een spreekwoord is nooit een vraag. Dus **komt regen na zonschijn?** is géén spreekwoord. Ook **na regen kwam zonschijn** is er geen. En een spreekwoord is bijna altijd bedoeld als een levenswijsheid. **Na regen komt zonschijn** is wijs en **na zonschijn komt regen** niet, hoewel dat even waar is. Maar als je dat tegen iemand zegt die vrolijk is, dan is het gewoon een nare opmerking. **Jong geleerd is oud gedaan** (wie iets leert op jonge leeftijd, heeft er zijn hele leven nog wat aan) is ook een spreekwoord.

🌿 Een gezegde lijkt op een spreekwoord, want het verandert ook niet. En net als bij een spreekwoord betekenen de woorden niet letterlijk wat ze zeggen. Een **geluksvogel** is geen gelukkige vogel, maar een mens die geboft heeft.

←Vaderlandsche spreekwoorden (tussen 1828 en 1853) 🌿
onbekende prentenmaker

Maar er zijn verschillen. Zo is een gezegde korter en er staat geen werkwoord in. Het is ook geen levenswijsheid.

Meestal gebruik je een gezegde als onderdeel van een langere zin. Zoals in deze: *ik zette me met hart en ziel in voor beter onderwijs*. Dat wil zeggen dat je je ergens heel erg voor inzet.

Bij een gezegde kun je die zin ook veranderen, maar het gezegde blijft wel hetzelfde: *met hart en ziel zette ik me in voor veiliger verkeer*.

Kant-en-klaar is ook een gezegde. Het betekent dat iets af is en dat je er niets meer aan hoeft te doen. Er moeten streepjes tussen omdat het in de loop der tijd één begrip is geworden.

🌿 Staat er in een gezegde wel een werkwoord, dan is het een zegswijze. **De hond in de pot vinden** is er een. Het betekent niet echt dat je een hond in een pot vindt, maar dat je te laat komt voor iets. Een zegswijze is geen wijze les.

🌿 Gezegdes en zegswijzen bij elkaar noem je: uitdrukkingen.

→Vaderlandsche spreekwoorden (tussen 1828 en 1853) 🌿 onbekende prentenmaker

Ja, maar eerst nog dit: een spreekwoord kan goed van pas komen in een situatie waarin je niet goed weet wat je moet zeggen. Als iemand verdriet heeft en je wilt iets troostends zeggen, maar je weet niet hoe, dan kun je zeggen: 'Het komt wel weer goed, want na regen komt zonneschijn.'

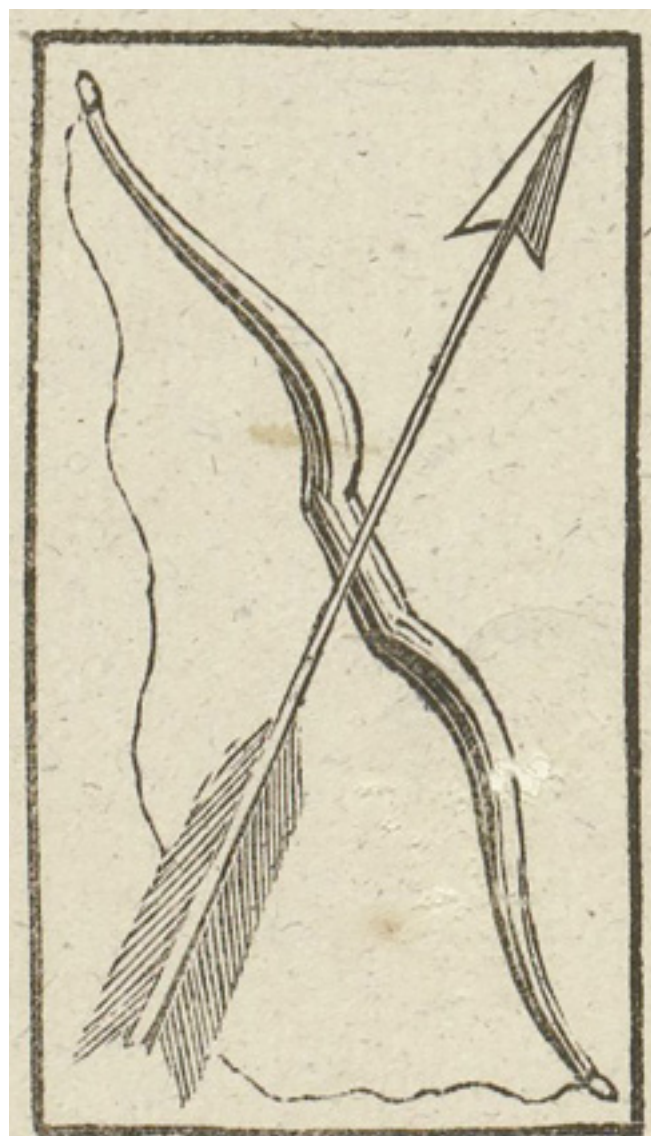
Of stel je deze situatie voor: je oma komt thuis en treft je opa onderuitgezakt op de bank aan. Ze roept: 'Zit je nou weer met je luie kont op de bank? Vooruit, sta op en ga de kamer stofzuigen.' Je grootouders kijken allebei naar jou: 'Zeg jij er eens iets van!'

Tja, wat moet je dan zeggen?

Als je oma bijvalt, heb je ruzie met opa. Het best zou zijn als je iets zegt waar iedereen tevreden mee is. Iets verstandigs. Maar ja, verzin zo snel maar eens iets! Plotseling valt het je te binnen. Je zegt: '**De boog kan niet altijd gespannen zijn.**' 'Ons kleinkind heeft gelijk,' zegt je opa, 'want ik heb heel de dag gewerkt. Ik mag gerust even op de bank gaan zitten.'

'Inderdaad,' zegt je oma, 'ik stond er niet bij stil dat jij ook een drukke dag achter de rug hebt.' En zo is er weer vrede in huis en dat komt doordat je, heel slim, een spreekwoord hebt gebruikt.

Kunnen we dan nu eindelijk beginnen?

De boog kan niet al-
toos gespannen zijn.

Ik zie meteen al een spreekwoord dat ik ken: wie een kuil graaft voor een ander, valt er zelf in. Dat is inderdaad een wijze les!

Ja, want als je iets boosaardigs voorhebt met iemand, word je daar vaak zelf het slachtoffer van.

Maar hier zie je een ander spreekwoord uitgebeeld. Het is namelijk een man die zand in een kuil schept! Als je goed kijkt, zie je dat er een kalf in drijft.

Als het kalf verdronken is, dempt men de put is ook een wijsheid. Iedereen heeft wel eens een situatie meegemaakt waarin het spreekwoord van pas komt. Je hoeft niet te wachten tot er echt een kalf verdronken is om het te kunnen zeggen. Het spreekwoord staat symbool voor situaties waarin eerst iets ongelukkig gebeurt voordat er wat aan gedaan wordt. Het kan iets groots zijn: als de gemeente een zebrapad aanlegt nadat er een voetganger is aangereden. Het kan iets kleins zijn: als je je eigen schoenen pas opruimt nadat je erover gestruikeld bent. De situatie kan verschillend zijn, maar het spreekwoord betekent altijd hetzelfde.

Spreekwoorden bedoelen dus vaak iets anders dan ze zeggen. Zolang iedereen begrijpt wat er bedoeld wordt, is het goed. Als je niet weet wat *als het kalf verdronken is, dempt men de put* betekent, klinkt dat raar. Daarom komen spreekwoorden uit een andere taal vaak komisch of merkwaardig over. **Break a leg** is een Engelse uitdrukking die letterlijk vertaald betekent: *breek een been*. Dat klinkt erg onaardig voor iemand die de betekenis niet kent. Maar je zegt het juist als je iemand die iets spannends gaat doen veel succes wenst. Op het schilderij van Pieter Bruegel zijn meer dan honderd spreekwoorden en uitdrukkingen te zien. Hoeveel precies is onbekend, want Bruegel heeft niet zelf genoteerd welke

spreekwoorden hij heeft uitgebeeld. Of misschien heeft hij dat wel gedaan, maar dan is dat niet bewaard gebleven. Van de meeste spreekwoorden die hij afbeeldde, weten we alleen de betekenis nog omdat het ergens is opgeschreven. Ze werden te lang geleden voor het laatst gebruikt. Spreekwoorden blijven alleen bestaan als ze vaak genoeg

herhaald worden. Als ze niet door de jaren heen steeds opnieuw gezegd worden, vergeet men wat ze ook alweer betekenen. Dan heb je er niks meer aan. Rechtsonder op het schilderij zie je een omgevallen ketel met een man erbij. Dit spreekwoord hoort erbij: **wie zijn pap gestort heeft, kan niet alles weer oprapen**. Er wordt mee

bedoeld, dat als er eenmaal schade is, die nooit meer helemaal goedgeemaakt kan worden. In het Nederlands gebruikt niemand dat spreekwoord meer, maar in het Engels wel: **don't cry over spilled milk**. *Je moet niet huilen om gemorste melk*. Als iets ergs gebeurd is en het kan niet meer goedgeemaakt worden, dan heeft het geen zin om te treuren.

Maar de boog kan niet altijd gespannen zijn komt wel voor op het schilderij van Bruegel. Ik zie op het dak een mannetje zitten dat pijlen afschiet.

Eh, sorry! Maar hij beeldt volgens mij een ander spreekwoord uit: **zijn pijlen verschieten**. Letterlijk betekent het dat je lukraak schiet, waardoor je pijlen doel missen. Als spreekwoord betekent het dat je niet goed nadenkt voor je wat doet. Maar het kan ook zijn dat een ander spreekwoord uitgebeeld wordt, want hij schiet duidelijk twee pijlen af. **Meer pijlen op zijn boog hebben** wil zeggen dat je meer kunt dan je laat zien.

Een klein beetje anders luidt het spreekwoord: **verschillende pijlen op zijn boog hebben**. Dat zeg je als iemand verschillende manieren heeft om zijn doel te bereiken.

Als je aan je moeder vraagt om meer zakgeld en je krijgt het niet, kun je naar je vader lopen en het aan hem vragen. Dan heb je verschillende pijlen op je boog. Als ze allebei *nee* zeggen, heb je je pijlen verschoten. Daar is ook een variant op: **je kruit verschieten**. Dan schiet je niet mis met een pijl-en-boog, maar met een geweer.

Moet kruit niet met een d?

Nee, *kruit* is een mengsel dat kan ontploffen en *kruid* is een plantje.

Wat doen die zwevende cirkels daar?

Dat zijn geen zwevende cirkels; het moeten taarten in hun bakblik voorstellen. Het lijkt inderdaad of ze door de lucht vliegen – en misschien heeft Bruegel dat ook bedoeld – maar volgens het spreekwoord dat erbij hoort, liggen ze op het dak: **daar zijn de daken met vladen bedekt**. Als dat vroeger gezegd werd, bedoelde men dat de mensen het er goed hadden. *Vladen* is een ander woord voor vlaaien. Dus als je geen pannen op je dak hebt maar vlaaien, nou, dan ben je rijk!

Ik heb nog nooit van dat spreekwoord gehoord.

Tegenwoordig gebruikt niemand het meer en daarom is het spreekwoord verdwenen. Dat we nog weten dat het heeft bestaan, komt doordat het in boeken is teruggevonden en op een schilderij zoals dit is bewaard! Het gebeurt ook dat woorden die niet meer gebruikt worden toch bewaard blijven omdat ze in een spreekwoord staan, zoals het woord

lei. **Dat gaat van een leien dakje** betekent dat iets makkelijk gaat.

Wat is 'lei' dan?

Een lei is een platte dakpan van leisteen, zoals je er heel veel op het schilderij ziet.

Als je iets op een leistenen dak gooit, glijdt het er makkelijk vanaf, omdat het vrij glad is. Bij een rieten dak of een dak van gewone dakpannen, gaat het veel stroever.

Heb je er nog een met een dak erin?

Een dak boven je hoofd hebben is een zegswijze. Net als: **een gat in het dak krijgen**. Dat betekent dat je niet erg slim bent.

Een nieuwe zegswijze is: **uit je dak gaan**. Dat bestond nog niet toen Bruegel het schilderij maakte en staat er dus niet op. Het betekent dat je wildenthousiast bent. Bijvoorbeeld bij het concert van je favoriete band: 'Ik **ging helemaal uit mijn dak** toen ze **de pannen van het dak speelden**. Ik wilde wel **van de daken schreeuwen** hoe geweldig ik het vond. En ik was niet de enige, want **het dak ging eraf!**'

En je kan het dak op! dan?

Dat zei men ook nog niet in de tijd van Bruegel.

Maar ik weet wel wat het betekent. Je zegt het als iemand iets wil en je geeft aan dat-ie ernaar kan fluiten!

Klopt!

In die raampjes heeft Bruegel zeker ook een paar spreekwoorden verstoppt?

Nou en of!

Dat dacht ik al wel.

In het dakraampje zijn twee zoenende mensen onder een bezem te zien. Dat staat voor: **onder de bezem getrouwd zijn**. Dat was in de tijd dat het schilderij gemaakt werd een schande, want het betekende dat je samenwoonde zonder getrouwd te zijn. Nu kijkt niemand daar meer van op. Dat zal de reden zijn waarom niemand het vandaag de dag meer zegt. Die bezem zelf staat ook voor een uitdrukking: **de bezem uitsteken**. Doen waar je zin in hebt als de baas er niet is. Tegenwoordig zeggen we meestal: **als de kat van huis is, dansen de muizen op tafel**.

‘Laten we nou maar gaan.’

Heb je het tegen mij?

Nee, ik ga een voorbeeld geven van een andere uitdrukking die in het raam te zien is.

Iemand zegt *laten we nou maar gaan* en de ander antwoordt: ‘Nee, we blijven nog even. Het wordt vast nog leuk.’

‘Nee, want daar staan klompen.’

‘Waar staan klompen?’

‘Er staan niet echt klompen.’

‘Waarom zeg je het dan?’

‘Het betekent dat je aan het wachten bent op iets dat niet komt.’

‘Zeg dat dan gewoon!’

Daar staan klompen kun je in het onderste raampje zien; het zijn de twee houten sandalen met een hakje aan de achterkant en een steuntje aan de voorkant. Het is een van de vele uitdrukkingen op het schilderij van Bruegel die niet meer gebruikt worden. Als niemand begrijpt wat je ermee bedoelt, heeft het geen zin meer en verdwijnt het vanzelf. Dat gebeurde met *daar staan klompen*.

En de man die ernaast zit?

Die beeldt een spreekwoord uit dat nog wel bekend is. Daar zit iemand achter een raam tussen zijn vingers door te kijken. **lets door de vingers zien** betekent dat je iets toestaat dat eigenlijk niet mag.

Voorbeeld: als je van je oma een koekje mag en ze ziet dat je er twee neemt, dan kan ze zeggen: 'Vooruit, voor deze keer zal ik het door de vingers zien.'

Ze heeft wel gemerkt dat je een extra koekje nam, maar ze doet net of ze het niet zag. Alsof ze haar hand voor haar ogen had. Als ze het niet door de vingers wil zien, kan ze zeggen: '**Nu zwaait er wat!**'

In het echt zwaait er natuurlijk niets, maar ze bedoelt ermee dat er een of andere straf volgt. Vroeger zou dat een **oorvijs** geweest kunnen zijn: een klap om je oren. Of een **muilpeer** of een **oplawaa**i of een **opduvel** of een **optater** of een **hengst** of een **dreun** of een **opdoffer** of een **watjekouw** of een **kaakslag** (allemaal een klap in je gezicht of tegen je hoofd). Tegenwoordig mogen kinderen niet meer

geslagen worden. Je kunt dus ook niet meer **op de vingers getikt worden**. Honderd jaar geleden gebeurde het nog wel dat de meester of juf je voor straf met een liniaal op je vingers tikte. Nu betekent de uitdrukking dat je alleen maar een standje krijgt.

Een pak slaag behoort ook niet meer tot de mogelijkheden. Mag niet. Je kunt wel **voor straf met blote voeten naar bed** gestuurd worden. Dat is een milde straf, want de meeste mensen slapen sowieso zonder sokken aan. Dat betekent het dan ook: je hebt wel iets gedaan dat niet mag, maar je krijgt er geen straf voor.

En dat mes? Betekent dat ook wat?

Daar hangt het mes uit zei men vroeger als iemand iets durfde te doen dat gewaagd of heel moeilijk was. Als ergens vreselijke ruzie was die misschien wel nooit meer overging en iemand stapte naar voren om het op te lossen, dan kon je zeggen: 'Daar hangt het mes uit!' Het is een uitdrukking die je vrijwel nooit meer hoort.

Zijn er spreekwoorden of uitdrukkingen met het woord 'mes' erin die nog wel gebruikt worden?

Het mes erin zetten.

En wat betekent dat dan?

Dat ergens op bezuinigd wordt.

Ik ken er nog een: iemand **het mes op de keel zetten**. Dat betekent dat je iemand dwingt.

Wanneer alles op het spel staat en je klaarstaat om de strijd aan te gaan, kun je zeggen: **met het mes tussen de tanden**. Die uitdrukking vind je ook op het schilderij.

Onder dat hangende mes knippen twee kerels in elkaars neus!

Iemand bij de neus nemen. Dat kent iedereen wel.

Maar hoe gebruik je het?

Gisteren hebben we de docent bij de neus genomen. Dat betekent niet dat leerlingen hun leraar aan zijn neus door de klas hebben gesleept, maar dat ze een grapje met hem hebben uitgehaald.

Veel spreekwoorden zijn zo oud dat we nog wel weten wat ze betekenen, maar niet meer waar ze precies vandaan komen. Van *bij de neus nemen* weten we het wel.

Vroeger boorde men regelmatig een ring door de neus van een koe of stier en maakte daar dan een touw aan vast. Op die manier kon je het dier makkelijk naar een andere plaats leiden, want als het beest niet volgde, deed die neus pijn. Als je iemand misleidt – ergens naartoe leidt waar hij eigenlijk niet heen wil – neem je hem bij de neus. Dan **houd je hem voor de gek**. Dan **neem je iemand ertussen**.

Er zijn nog meer varianten. Je kunt **iemand in het ootje nemen**, zeggen dat je **iemand in de luren legt** of dat je hem **voor het lapje houdt**. Dat zijn allemaal uitdrukkingen voor ongeveer hetzelfde.

Met dat *ootje* wordt de letter *o* bedoeld, een cirkel, een kring waarbij iedereen om iemand heen gaat staan en een grap met hem uithaalt.

In de luren leggen [🦅] komt van een baby strak in *luren* of lappen wikkelen om te voorkomen dat hij scheefgroeit. Maar ook om ervoor te zorgen dat-ie geen kant op kan. Daar komt ook de uitdrukking **iemand inpakken** vandaan. Je zegt het als je

iemand in een situatie brengt waarin-ie precies doet wat jij graag wilt. Maar je kunt het ook zeggen als je ervoor zorgt dat iemand je héél leuk vindt. Als een jongen stoer doet of zich uitslooft en hij knipoogt naar een meisje dat langzaam voor hem smelt, dan pakt hij haar in.

Iemand voor het lapje houden komt van een oud gebruik: vroeger, als een stier zin had om seks te hebben en het kwam niet goed uit, dan bond men een lapje voor zijn ogen, zodat hij de koe niet zag. Zo kon men hem **een loer draaien**. Ook dat is een uitdrukking die betekent dat je iemand misleidt. Maar waar het vandaan komt, is niet precies bekend. Sommigen zeggen dat het komt van valkeniers. Die trainen een valk door een stukje vlees op een *loer* te binden. Dat is een buideltje leer aan een koord. Als je daarmee draait, denkt de valk dat het een lekker vogeltje is en valt aan. Hij wordt dus voor de gek gehouden. Anderen zeggen dat een loer een lor is, een ding dat niets waard is.

🌸 Op het schilderij hiernaast zie je een tweeling die **in de luren is gelegd**. In de zeventiende eeuw kregen veel baby's door een tekort aan vitamine D de botziekte rachitis. Men pakte ze dan heel stevig in doeken, zodat de armpjes en beentjes niet krom konden groeien.

Luren komt van het woord *luier*; het betekent dus eigenlijk: in luiers pakken. Dat inpakken, bakeren genoemd, gebeurde ook bij baby's die niet leden aan een kwaal, bijvoorbeeld om ervoor te zorgen dat ze warm bleven en dat ze niet van de tafel konden vallen. Want eenmaal ingebakerd, kon zo'n kindje zich niet bewegen. Vaak werden de doeken waarin baby's gewikkeld werden warm gemaakt. Maar als die doeken te warm waren, dan werden de kinderen te heet gebakerd en begonnen ze te jammeren. Dat is een uitdrukking die nog steeds gebruikt wordt. Als iemand **heetgebakerd** is, dan is hij opvliegend en driftig.

De kinderen op het schilderij zijn de vroeg gestorven kinderen van Jacob de Graeff en Aeltge Boelens. Waarschijnlijk waren de kinderen al dood toen ze geschilderd werden, en wilde de familie graag een herinnering aan hun baby's. Daarom werden ze geschilderd met de ogen open. Alsof ze nog in leven waren.

← Een ingebakerde tweeling (omstreeks 1617)
🌸 onbekende kunstenaar

Komt op het schilderij van Bruegel iemand voor het lapje houden voor?

Ja, maar op een manier die bijna niemand nog kent. Een vrouw hult haar man in een grote lap. **Zij hangt hem de blauwe huik om** betekent: zij bedriegt haar man. In de tijd dat het schilderij gemaakt werd, wist iedereen meteen wat er bedoeld werd.

Bruegel heeft nog een tweede werk[🌸] gemaakt met dit spreekwoord erop. Je ziet op de bladzijde hiernaast een man zichzelf de huik omhangen.

Er staat onder: *Ick stoppe my onder een blau huycke. Meer worde ick bekent hoe ick meer duycke.*

Oftewel: *Ik verstop mij onder een blauwe huik. Hoe vaker ze me herkennen, hoe dieper ik duik.*

Het woord *huik* wordt niet meer gebruikt. Het is een middeleeuwse mantel zonder mouwen met een soort hoodie, bedoeld om je tegen wind en regen te beschermen. En ook dát kun je zien op het rechterschilderij. Bovenin staat: *Een placebo ben ick ende alsoo gesint, dat ick de huyck alom hangh naeden wint.*

In moderner Nederlands uitgedrukt: *het bedriegen ben ik zo goed gezind, dat ik de huik hang naar de wind.* Dat is langzaam geworden tot: **zijn huik naar de wind hangen.**

[🌸] Hier zie je een samengesteld werk van twaalf kleine paneeltjes van hout bij elkaar. Er staan rijmen op waarin spreekwoorden zijn verwerkt. Net als het grote schilderij gemaakt door Bruegel, maar dan een jaar eerder. In die tijd was het populair om spreekwoorden uit te beelden en meestal gebeurde het zoals op dit werk: elk spreekwoord zijn eigen plaatje. Dat Bruegel een jaar later een groot werk maakte met alle spreekwoorden in één tafereel, was behoorlijk nieuw!

Onder de afbeelding linksboven staat: *Ontydich tuysschen en droncken drincken, maectt arm misacht den naem doet stincken. Oftewel: van te veel alcohol drinken, gaat je goeie naam stinken.*

De andere elf kun je ook terugvinden op het grote schilderij. Je moet zelf maar even zoeken. Van links naar rechts en van boven naar beneden gaat het om deze spreekwoorden: **de huik naar de wind hangen; in de ene hand vuur dragen en in de andere water; tussen twee stoelen in de as zitten; als het kalf verdronken is, dempt men de put; rozen voor de zwijnen; de kat de bel aanbinden; de zon niet in het water kunnen zien schijnen; met het hoofd tegen de muur lopen; achter het net vissen; je onder een blauwe huik verstoppen en tegen de maan pissen.**

Kun je ze niet vinden? **Geen man overboord** (dat betekent dat het niet erg is), want als je in dit boek blijft lezen, kom je ze allemaal vanzelf tegen.

→Twaalf spreekwoorden (1558) 🌸 Pieter Bruegel de Oude

HAC PERHIBENT VITA GESTU UT RIDENDA FACITO
 CONSILIA ET MORES INGLIORSE NOTANT.

ONTDIEK IYDING IN DE DORPSE STRAATEN,
 NEMT MEN HANDEL EN WAREN DIERE STREKEN.

TEN STALEN WEN DE LIND ALMOE GEHET,
 WEN HET DE WYCKE NEMT DORPSE WYCKE WYCKE.

DE WYCKE LIND "WYCKE" WYCKE, DE WYCKE WYCKE
 WYCKE CLAMPEL EN CLAMPEL-WYCKE, ET DIT WYCKE

DE WYCKE WYCKE EN WYCKE DE WYCKE WYCKE WYCKE
 DE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE

WAT BAET DIT WYCKE EN WYCKE WYCKE WYCKE
 DE WYCKE WYCKE WYCKE ALS TUNDE DE WYCKE WYCKE

DE WYCKE WYCKE DE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE
 DE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE

DE WYCKE WYCKE WYCKE DE WYCKE WYCKE WYCKE
 DE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE

DE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE
 DE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE

DE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE
 DE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE

DE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE
 DE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE

DE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE
 DE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE

DE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE
 DE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE WYCKE

dezen handt de huyke naar de Vint

de van huyde huy
na drey ghyt huyen

dezen handt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen handt huy
na den dreyde

huy is den huy
in den put

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen huyt huy
in den huyt in
dreyer in
handt huy

dezen handt de huyt de huyt

Op deze tekening uit omstreeks 1558 staat **zij hangt hem de blauwe huik om** ook. En nog meer spreekwoorden die je in dit boek tegenkomt.

Het was in die tijd in de mode om dit soort tekeningen te maken. Ze werden grappig gevonden. Zoals wij strips en cartoons leuk vinden.

Prenten als deze werden opgehangen in scholen en huizen, net zo lang tot ze vergaan waren of weggegooid werden.

Ik kan die oude woorden niet lezen.

In de tijd dat Bruegel dit schilderij maakte, bestonden er nog geen vaste regels over hoe je een woord moest schrijven. In elke streek spelde men woorden zoals ze die uitspraken. Daarom is het soms behoorlijk moeilijk

om een oude tekst te lezen. Ook omdat men letters niet op dezelfde manier gebruikte als wij nu.

Linksonder op de tekening zie je een vrouw een man de huik omhangen. Er staat bij: *Desen hanck haer man de blau huycke om (deze hangt haar man de blauwe huik om)*. De letter die op een f lijkt, is in werkelijkheid een fraaie s.

Rechtsboven staat een man die zijn mantel uitwaait: *Desen hanckt de huycke naer de wint*. Heel anders gespeld dan op het plaatje hieronder.

In onze tijd probeert men regelmatig om een gebouw of buurt een historisch tintje te geven door een woord op een ouderwetse manier te schrijven. Meestal doet men dat om de indruk te wekken dat iets al heel lang bestaat. De bedoeling is dat je denkt dat *Eethuys 't Mancke Swaentje* (restaurant *Het Manke Zwaantje*) zó goed is, dat het al eeuwen bestaat. Maar dat is meestal niet zo.

Je hebt ook grote gebouwen die nieuw zijn, maar oud heten: *Parcstaete* in plaats van *Parkgebouw*, want *staete* is een oud woord voor een landhuis of een groot gebouw. Zo probeert men iets mooier en chiquer voor te laten komen. Soms is het lastig om te bepalen hoe je een oude naam uit moet spreken. *Staete*, spreek je dat nou uit als *state* of als *stete*? Vroeger werd de e vaak gebruikt om een andere klinker langer te maken. Dus om de a langer te maken, werd achter die a een e gezet. Tegenwoordig wordt dan dezelfde klinker gewoon twee keer achter elkaar gebruikt: aa. *Staet* betekent dus *staat* en zo spreek je het ook uit.

Die regel ging niet altijd op: Bruegel spreek je niet uit als *Bruugel*, maar als *Breugel*.

↪ De blauwe huyck (1556-1560) ✎ Frans Hogenberg
← Afbeelding hoe seven wyven vechten... (detail) (1700-1725 en/of 1860-1865) ✎ onbekende prentenmaker voor drukker Van der Haeghen